

Mezőségi és széki erdők¹

Szabó Anna, kézirat

A Mezőség központi részén az erdők aránylag kis terjedelműek (10–50 ha), egymástól nagy távolságra, elszigetelten terülnek el, de fajkészletük nem különbözik számottevően.

Napjainkra összefüggő fás növényzet (erdő, ligetes erdő, cserjés) jórészt csak az északias kitettségű oldalakon (északi, északkeleti, északnyugati lejtők) és néhány keskeny platón maradt fenn; kivételt képeznek a Mezőség északi határán fekvő Szék környéki erdők, ahol a déli–délnyugati oldalak egy részén is megmaradt a fás vegetáció.

A főbb erdőtípusokat a termőhelyi sajátosságok és a domináns fafaj(ok) alapján különítettük el, ezek keretében kitérünk a típusokon belüli alegységekre is, amelyeket esetenként a lombkoronaszintet alkotó fák kora, az árnyaló fafajok aránya, a kezelés módja határoli el.

1. Molyhos tölgyes bokorerdők. Termőhely és fiziognómia

Az erdélyi Mezőség peremvidékén fordulnak elő, meleg, száraz élőhelyeken, nyugati–délnyugati kitettségű, általában erős (20% fölötti) lejtésű oldalakon. A vizsgált területen, Kolozsvár mellett, a Szent Pál gerinc vonulatának délnyugati lejtőjén, meszes agyagos homokkő alapkőzetten egy állományát, valamint Szék és Kiszék között három nagyobb kiterjedésű állományát találtuk. Az állományok mindegyike sarjzatot, gyakran többszáz éves sarjakról. A völgylábi részeken és a nagyon meredek domboldalakon jellegzetes bokorerdőként jelennek meg a molyhos tölgyesek, alacsony (legfeljebb 5–6 m magas) ligetes erdőt alkotnak, a nyiladékokba felnyíló xeromezofil, sziklagyep-fiziognómiájú gyepek (Hajtásvölgy) vagy zártabb *Brachypodiumos* gyepek (Árnyas oldal – Szék) telepednek meg; a gyepeket meredek oldalakon csupasz talajfelszín vagy alacsony cserjék (törpemandula, csepleszmeggy) állományai váltják fel. A lejtők felső harmadában – ha az oldal nem nagyon meredek – hiányoznak a felnyílások, a tölgyek sűrű bozótost képeznek. Bár a lombkoronaszint záródása itt is alacsony (60–65%), a talajra sok fény jut, a gyepfoltok eltűnnek.

Fajösszetétel, szerkezet

Az 50–65%-os záródású lombkoronaszint fő alkotóeleme a molyhos tölgy (*Quercus pubescens*). Elegyfaként a kocsánytalan tölgy (*Q. petraea*) jelenik meg

¹ Megjelent a következő kiadványban: Molnár Zs., Szabó A., Ruprecht E., Varga A., Pándi I. (szerk.) (2007): A IX. MÉTA-TÚRA túravezető füzet. Kézirat, MTA ÖBKI, Vácrátót.

leggyakrabban, a széki állományokban gyakori a csertölgy (*Q. cerris*), de előfordul a kocsányos tölgy is (Nagyudvar-völgy). A szegélyeken és a felnyíló foltokban megjelenik a mezei- és a tatárjuhar is, de ezek a fajok a központi részokről kiszorulnak, csak a gyepszintben és az alacsony cserjeszintben fordulnak elő.

A cserjeszint fajgazdag, de csak a nyíladékokban sűrűbb (általában 10–20% között változik), többnyire fagyal, egybibés galagonya, húsos som alkotja, a nyílt részeken pedig a már említett cseplezsmeggy és törpemandula jelenik meg.

A gyepszint a facsoportok körül 40–50% borítást ér el, a nyílt részeken a gyep borítása akár 100%-os is lehet. Összetételében a mozaikos részeken a szárazgyepi fajok és a kevert tölgyesek, erdőszegélyek erdőssztyepp jellegű fajai egyenlő arányban vesznek részt, de megjelennek általános erdei fajok is. A sűrű részokről a szárazgyepi fajok visszaszorulnak.

A molyhos tölgyes állományok a Szék környéki fényben gazdag területeken kevert tölgyesekkel, Kolozsvár mellett pedig inkább gyertyánelegyes tölgyesekkel érintkeznek. Ennek ellenére fajkészletükben nincs jelentős eltérés, hiszen a gyertyánelegyes erdők mezofilabb, árnykedvelő fajai nem tudnak teret hódítani még a sűrű, aránylag árnyasabb molyhos tölgyes foltokban sem. A kolozsvári állományban a gyepfoltok kiterjedése nagyobb. Ennek oka valószínűleg a szárazabb meszes termőhelyben, a vékonyabb talajrétegben és kitettebb helyzetben keresendő, de a gyepfoltok megmaradását elősegíti a birkalegeltetés is (vagy legalábbis a nyájak áthajtása a területen), amelynek nyomai helyenként az erdőben is látszanak.

Ez a vegetációtípus valamikor nagyobb területeket foglalhatott el az erdélyi Mezőségen – az északi részen mindenképpen –, de az erdőirtások leginkább ezt az erdőtípust érintették. A számára megfelelő élőhelyeken irtásréteket, felhagyott szántóföldeket, a meredek oldalakon pedig, gyakran ültetett erdei fenyvest találunk (Szék – Sósút völgye, Mócs keleti határa).

2. Kevert tölgyesek. Termőhely és fiziognómia

A dombhátak platók és az északias lejtők felső harmadának száraz erdőtípusa. A lejtőkről gyakran visszaszorulnak a gyertyános-tölgyesek terjeszkedése következtében. A vizsgált területen keskeny, sávszerű állományai a szováti Nagyerdő elnyúlt keskeny platórészén (Fatia Téglá gerinc) található, de nyomai fellelhetők szegély formájában szinte mindegyik vizsgált erdő plató felőli oldalán. A pusztakamarási erdő nyugati részén, enyhe északkeleti-keleti kitettségekben, a magyarkályáni erdőben, a Szék melletti Nagyudvar- és Kisudvar-völgy északias kitettségek oldalain és dombhátaiban, valamint az Árnyasoldal (Szék) keleties kitettségek lejtőjén nagyobb állományokat alkotnak.

Alacsonyabb (10–12 m), laza lombkoronájú erdők (60–80%-os záródás), fejlett gyepszinttel.

Fajösszetétel

A lombkoronaszint uralkodó fajai a kocsányos és kocsánytalan tölgy. A szegélyek közelében a *Q. robur*, a központi részeken a *Q. petraea* gyakoribb (itt a kocsányos tölgy elegyfaként jelenik meg). Gyakori kísérőik a tatár- és mezei juhar, vadcserezsnye ritkábban a barkócaberkenye; a szegélyeken előfordul a vadkörte (*Pyrus pyraster*) és vadalma (*Malus sylvestris*), az erdő belsejében egy-egy idős hagyásfájuk maradt meg.

Az állományokat a cserje- és gyepszint összetétele, a talaj tápanyagtartalma alapján két csoportra oszthatjuk:

a) a tápanyagokban szegényebb termőhelyeken a cserjeszint hiányzik, vagy nagyon ritkás (borítása 5% alatti), a gyepszintben jellemző a tápanyagszegénységre utaló (*Digitalis grandiflora*, *Hieracium sylvaticum*, *Veronica officinalis*), valamint a fényigényes fajok (*Astragalus glycyphyllos*, *Vincetoxicum hirundinaria*, *Tanacetum corymbosum*, *Lithospermum purpureo-coeruleum*, *Sedum maximum*) jelenléte, de a fű- és sásfajok dominálnak (*Melica uniflora*, *Festuca heterophylla*, *Carex montana*, *Poa nemoralis*). Az enyhe lejtőkön nagyobb kiterjedésű a kevert tölgyes állomány (Szék, Pusztakamarás).

b) a másik típust a cserjésebb platóállományok képviselik. Itt nem találunk tápanyagszegénységre utaló fajokat a gyepszintben, az említett fű- és sásfajok borítása kisebb, az általános erdei fajok dominálnak, s mellettük jelentősebb szerepet kapnak az üde erdei fajok is (*Polygonatum latifolium*, *Convallaria majalis*, *Stellaria holostea*, *Viola mirabilis*, *Helleborus purpurascens*, *Asarum europaeum*). A platóállományokat a lejtő felől gyertyános tölgyesek a platórészen általában legelő szegélyezik. Kis kiterjedésük következtében sérülékenyebbek, a sorozatos tarvágások és sarjaztatás nyomán, több helyen el is tűntek, helyüket mezei juharos állományok veszik át, amelyekben a két domináns fafaj (*Q. robur*, *Q. petraea*) visszaszorult.

A száraz kevert tölgyes és a molyhos tölgyes bokorerdő közötti átmenetként fogható fel az áthajló platói erdőtípus, amelynek egyetlen állományát a Szék melletti Árnysoldalon figyelhetjük meg. A kevert tölgyes erdő délies szegélyén a *Q. petraea* és *Q. robur* helyét átveszi a molyhos és a csertölgy, a lombkorona szintje megmarad, az erdő nem törpül el, az elegyfák (*A. campestre*, *A. tataricum*) aránya a lombkoronaszintben is a kevert tölgyesekre jellemző. A gyepszint fajai viszont a molyhos tölgyes bokorerdővel közösek, a szegélyben a szárazgyepi fajok is megjelennek. Itt jól nyomon követhető a fás vegetáció térhódítása is: az erdőt szegélyező délies kitettséggű lejtőn a *Brachypodiumos* gyepek cserjésednek, de a cserjeszint kialakításában a tölgyfajok (*Q. pubescens*, *Q. cerris*) jelentősebb szerephez jutnak, mint a valódi

cserjék. (A Mezőség központi részének cserjésedő legelőin a gypűrözsa, galagonya és kökény jellemző).

3. Gyertyános-tölgyesek. Termőhely, fiziognómia

Az erdélyi Mezőség erdeinek legnagyobb része a gyertyános-tölgyesekhez sorolható. A jó vízháztartású északias lejtők üde lombos erdei, a Mezőség északi részén az északi, északkeleti, ritkábban keleti kitétségű oldalakat foglalják el, a Mezőség központi részén inkább csak a lejtők alsó kétharmadában alkotnak jól elkülönülő állományokat.

A lankásabb északi oldalak jó vízháztartását a nagy borításértékű árnyaló fafajok (gyertyán, mezei juhar) is fokozzák. A vizsgált állományok kb. egyharmada fiatal, sűrű sarjzatotott gyertyános, itt a lombkoronaszint nem haladja meg a 8–9 m magasságot, záródása 90–100%-os. Az idősebb állományok felső lombkoronaszintje gyakran eléri a 15–16 m-t, alsó lombkoronaszint is kialakulhat.

Fajösszetétel, szerkezet

A fafajösszetétel alapján a következő csoportokat különíthetjük el:

a) kocsánytalan tölgy, kocsányos tölgy és gyertyán alkotta elegyes állományok

b) mezei juhar dominálta gyertyánelegyes állományok

c) gyertyán, kocsányos tölgy és magas kőris alkotta elegyes állományok,

d) gyertyán uralta állományok, kevés és alacsony borítású elegyfajjal.

Fejlett cserjeszintet mind a négy típusnál csak az idősebb állományok esetében találunk. A cserjeszint leggyakoribb jellegzetes faja a hólyagfa, mogyoró, egybibés galagonya és vörösgyűrűs som, zavart állományokban (pl. Mezőzáh, Berkenyes) felszaporodhat a fekete bodza is.

A gypszint mind a négy csoport esetében üde, a *Fagetea* elemek uralkodnak benne, mind a fajsám, mind a borítás tekintetében. Ha hasonló korú és záródású állományokat tekintünk a négy altípusból, akkor felfedezhető egy nedvességgrádiens a fajösszetételben (a mezofil fajok száma növekszik) az a)-tól a d) csoport felé. Azonban az állományok kora és záródása erősen befolyásolja a gypszint fajösszetételét. Az idősebb tölgy–gyertyán elegyes állományokban a fénykedvelő, xero-mezofil fajok száma a nyíladékokban jelentős (*Melica uniflora*, *Pulmonaria mollis*, *Melittis melissophyllum*, *Festuca heterophylla*, *Sedum maximum*, *Vincetoxicum hirundinaria*) a záródott lombkoronájú vagy erősen cserjésedő foltokban pedig az üde lombos erdei fajok szaporodnak el (*Asarum europaeum*, *Viola mirabilis*, *Hellebous purpurascens*, *Lamium maculatum*, *Aegopodium podagraria*). Így egy mozaikos szerkezetű fajgazdag erdő marad fenn, de itt a foltok természetesen nagyobb léptékben érzékelhetők, mint a molyhos tölgyes bokorerdő esetében. (Egy-egy nyíladék 25–30 m átmérőjű, a

sűrű állományrészek dominálnak, a kettő között széles átmenettel.) Az intenzív erdőhasználat miatt (rövid vágásforduló, nagy területű tarvágások) az ilyen változatos állományok is meglehetősen ritkák a Mezőség központi részén; a visai erdő délnyugati részén találunk ilyen erdőrészt – itt a tölgyek és gyertyánok mellett a nagylevelű hárs jelenik meg elegyfaként. Ugyanitt, a lejtők alsó részén találunk gazdag gyepszintű idősebb, gyertyán uralta állományokat, kevés elegyfával (10–15%; *Q. petraea*, *Tilia platyphyllos*, ritkán *Tilia tomentosa*); a gyepszint borítása alacsonyabb, mint az előző típus fényben gazdag foltjai esetében, a xero-mezofil fajcsoport helyét az általános erdei fajok foglalják el; több Orchideaféle talál megfelelő élőhelyre itt (*Cephalanthera damasonium*, *Platanthera bifolia*, *Neottia nidus-avis* – nem közönségesek a Mezőség erdeiben). A gyertyán uralta állományok döntő többsége a Mezőség központi részén nagyon fiatal sarjaztatott, 95–100%-os záródású, elegytelen; az ilyen állományokból a cserjék kiszorulnak a szegélybe, a központi részeken legfeljebb mogyoró fordul elő. Az erős árnyékolás miatt csak néhány árnyéktűrő faj marad meg a gyepszintben (*Asarum europaeum*, *Euphorbia amygdaloides*, *Lamium maculatum*, *Hedera helix*), s alkot kisebb foltokat, tavasszal, lombfakadás előtt salátaboglárka (*Ranunculus ficaria*), bogláros- és berki szellőrózsa (*Anemone ranunculoides*, *A. nemorosa*) virágzik.

A tölgy–gyertyán alkotta és gyertyán uralta típusok között átmenetet képeznek a mezei juharos gyertyánosok (keves tölgy-eleggyel); gyakran foglalják el a szárazabb tölgyesek termőhelyét a platók közelében ott, ahol a tölgy már nem tud felújulni a tarvágások után (Kötelendi erdő, Visa, Berkenyes).

Érdekes típust képviselnek a magas kőrises elegyes állományok: a magas kőrís helyenként előfordul elegyfaként a gyertyános-tölgyesekben (vadcseresznyével, mezei- és tatárjuharral együtt), egyes erdőrészekben azonban – valószínűleg az erdőhasználat következtében – felszaporodik, uralkodóvá válik. Itt kifejezetten üde, fényben gazdag dús gyepszint alakul ki, *Aegopodium podagraria*, *Stellaria holostea*, *Polygonatum latifolium*, *Mercurialis perennis* dominálta foltokkal (Berkenyes, Pusztakamarás).